

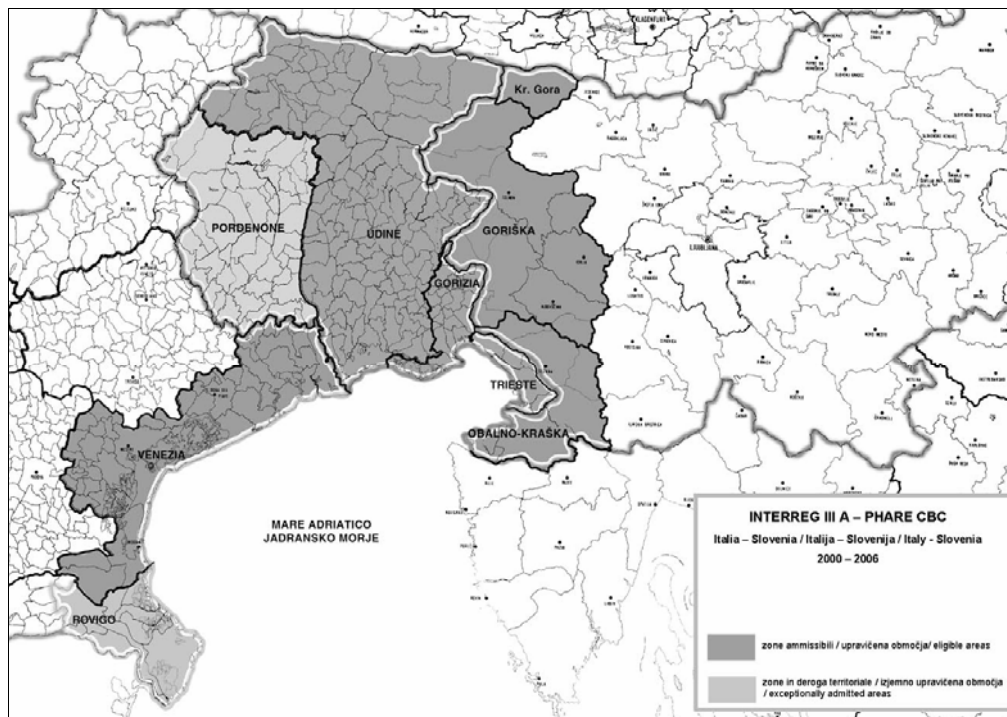
EUROREG

Poročilo

Regije, etnične manjšine in evropska integracija: Priporočila za regionalne razvojne strategije ob italijansko-slovenski meji

Enrica Rigo

PROGRAMSKA REGIJA INTERREG IIIA ITALIJA/SLOVENIJA

Šesti okvirni program Evropske unije
Prioriteta 7: Državljeni in vladanje v družbi znanja

1. Uvod

Poročilo izhaja iz terenske raziskave, ki je bila izvedena v obdobju med novembrom 2005 in februarjem 2006 v italijanski pokrajini Furlanija–Julijska krajina (FJK) in podaja najpomembnejše odločitve za nadaljnje postopke odločanja in delovanja. Raziskava je ugotavljala vpliv evropskih integracij na mobilizacijo slovenske narodne manjšine in italijanske večinske populacije v obmejni italijansko-slovenski regiji. Prav tako se je ukvarjala s spremenjenimi interesi in identitetami slovenske skupnosti v FJK v okviru širšega regionalnega konteksta, ki je prav tako izpostavljen določenim spremembam.

Poročilo ima tri glavne cilje:

- podati splošno ugotovitev glede odnosov med manjšino in večino na omenjenem področju in naznačiti pomembne dejavniki za nadaljnje postopke odločanja;
- v skladu s spremenljivimi interesi in identitetami manjšin identificirati vlogo Evrope, ki bi jo ta morala igrati pri izboljšanju manjšinsko-večinskih odnosov;
- predlagati načine, na katere bi bilo potrebno izkoristiti priložnosti, ki jih ponujajo evropski integracijski procesi.

V okviru samega terenskega dela so bili programi Interreg izbrani kot posebno raziskovalno področje, da bi lahko dejansko ocenili vpliv evropskih čezmejnih politik sodelovanja na odnose med večino in manjšino. Več podrobnosti o sami študiji primera je dostopnih v poročilu na spletni strani <http://www.eliamep.gr>.

2. Pregled odnosov med večinsko in manjšinsko skupnostjo v italijansko-slovenski obmejni regiji

Po podatkih italijanskega ministrstva za notranje zadeve je bilo leta 1996 okoli 61,000 slovenskih prebivalcev v FJK. Čeprav to število sproža precejšnja neodobranja med strokovnjaki in v slovenskih krogih, ocenjeno število ne presega 100,000 oseb.

Slovenci v Italiji živijo v 36 občinah v FJK, ki so del treh pokrajin: Tržaške, Goriške in Videmske. Slovenci v Tržaški in Goriški pokrajini so deležni najdaljše in tudi največje zaščite. Razlog je v tem, da sta bili ti dve območji za razliko od Videmske pokrajine predmet poveljnih pogajanj glede Svobodnega tržaškega ozemlja. V Videmski pokrajini je slovenska skupnost, ki živi na italijanskem področju od leta 1866, razpršena med številne redko poseljene občine. Samo v letu 2001 je italijanski zakon uradno priznal prisotnost slovenske skupnosti v 32 občinah v FJK in med temi v več občinah samo v Videmski pokrajini, kar je pomenilo prvo načelno priznanje njihovega enakopravnega položaja glede manjšinskih pravic tako kot v primeru Goriške in Tržaške pokrajine. Pred tem namreč videmski Slovenci niso imeli jasno določenih jezikovnih pravic in njihova pripadnost neke vrste abstraktni slovenski identiteti je bila zanikana v skoraj stoletju nasilne italijanske nacionalizacije.

Z izjemo dveh urbanih področij Trsta in Gorice Slovenci v Italiji prebivajo pretežno v ruralnih in goratih predelih, kar je pomembno vplivalo na gospodarske potrebe in socialne razmere skupnosti. Glede na razvrstitveni kriterij, ki se običajno navezuje na zgodovinsko ozadje in značilnosti področja, ki ga poseljujejo Slovenci, lahko slovensko skupnost v FJK razdelimo v naslednje skupine: a) *Slavia Friulana (slovanska Furlanija)* v Videmski pokrajini, ki je kot gorato področje razdeljeno v tri doline: Nadiško dolino, Rezijansko dolino in Kanalsko dolino. Nadiško dolino in Rezijo poseljuje v veliki večini razmeroma homogena skupnost, ki govori slovensko narečje; b) Goriška brda v Goriški pokrajini: ruralno/gorato področje, ki vključuje vsaj 3 občine z večinsko slovensko populacijo; c) kraško področje v Tržaški pokrajini, ki je večinsko poseljeno s Slovenci. Večji del tega področja je administrativno vključeno v Občino Trst; d) urbani področji Trsta in Gorice, kjer naj bi bilo 10-12 % slovenskega prebivalstva.

Splošen vpogled v odnose med manjšino in večino v FJK pokaže, da so se ti odnosi stalno izboljševali v zadnjih treh desetletjih, še zlasti od devetdesetih let prejšnjega stoletja naprej. Kljub temu to nujno ne sovпада z izboljšanjem razmer in blaginje manjšinske skupnosti niti z njeno izrazitejšo mobilizacijo. Nasprotno, mobilizacijski procesi manjšine so od devetdesetih let, zlasti pa v zadnjih petih letih, upadali. In celo več, del skupnosti, ki živi v Videmski pokrajini, je še vedno izpostavljen izraziti diskriminaciji v primerjavi s tistimi Slovenci, ki živijo v Goriški in Tržaški pokrajini, tako z vidika manjšinskih pravic (še posebej možnosti dvojezičnega izobraževanja) kot s socialnoekonomskega stališča.

3. Pomembne ugotovitve in priporočila

3.1 Izvajanje manjšinskih pravic in zakonodaje s področja zaščite pravic manjšin

Pomanjkanje splošnega ustavnega okvira na področju manjšin je bilo v Italiji formalno odpravljeno postopoma, pri čemer je prvi korak predstavljal sprejeti zakon 482 leta 1999, ki je določal priznanje in zaščito jezikovnih manjšin v Italiji. Ključni dosežek pa je bil leta 2001 sprejeti zaščitni zakon 38 za slovensko manjšino.

Ta zakon je predvidel ustanovitev posvetovalnega telesa, ki bi se ukvarjal s problemi slovenske manjšine. Tako imenovani *Comitato istituzionale paritetico per i problemi della minoranza slovena* sestavlja 20 članov, od katerih jih mora deset pripadati slovenski manjšini.

Glavne določbe zakona se nanašajo na pravico do ohranitve ali ponovne pridobitve slovenskega imena za vse tiste člane skupnosti, ki so bili v preteklosti prisiljeni spremeniti svoje ime (7. člen); pravico uporabe slovenskega jezika v javni upravi in v izvoljenih organih (8. in 9. člen); pravico do dvojezičnih cestnih oznak, toponimov in javnih znakov (10. člen); pravico do izobrazbe (11. do 14. člen) in drugih kulturnih aktivnosti (15. do 16. in 18. člen); varstvo kulturne in zgodovinske dediščine (20. člen); izvajanje socialnih, ekonomskih in okoljskih interesov (21. člen); sindikalnih pravic (22. člen).

Četrti člen zakona 38/2001 vpeljuje proporcionalno načelo, po katerem se manjšinsko varstvo nanaša samo na tiste občine, kjer to načelo zahteva vsaj 15 % volilne populacije ali ena tretjina občinskega sveta.¹ Zaradi tega proceduralnega mehanizma ostajajo državna sredstva, namenjena izvrševanju manjšinskega varstva, večinoma neporabljena in/ali nedostopna v tistih občinah, ki še niso zahtevale izvrševanja omenjenega zakona.

Pri presojanju tega proceduralnega mehanizma, ki ga določa izvrševanje zakona 38/2001, je potrebno upoštevati, da je slovenska skupnost v FJK zelo heterogena. Ločitev na manjšino in večino ni vedno povsem jasna in ne ustreza vedno "etničnim" kategorijam. Na primer: na področju *Slavie Friulana* je veliko občin, ki so naseljene z etnično homogeno slovensko večino, vendar pa je ta notranje izredno politično razdeljena. Na teh področjih je torej uveljavljanje zakona 38/2001 močno zaznamovano z negotovimi političnimi situacijami, ki proporcionalno ne odražajo družbenih in kulturnih interesov prebivalstva.

Glede na navedeno bi bilo pri nadaljnjem odločanju potrebno upoštevati naslednje:

- Teritorialno načelo varstva manjšine bi moralo biti izvajano (ne glede na katero koli proporcionalno klavzulo), če želeli dosledno uveljavljati interese manjšine;
- Teritorialno načelo varstva manjšine bi moralo izhajati iz predpostavke, da je celotno področje zgodovinsko zaznamovano s tesnimi medsebojnimi odnosi med italijansko in slovensko kulturo. Zaradi tega vzdrževanje in izboljševanje razmer na področju obeh zgodovinskih in kulturnih tradicij koristi tako slovenski kot tudi italijanski skupnosti.

3.2 Socio-ekonomske razmere in razvoj področja

Posebnih podatkov o gospodarskem položaju Slovencev v FJK ni na voljo. Razlogov za to je več, med drugimi nedorečeno merilo za način štetja članov skupnosti in nenaklonjenost samih Slovencev, da bi med številnimi manjšinskimi vprašanji posebno pozornost namenili ugotavljanju števila članov manjšine.

¹ «Le misure di tutela della minoranza slovena previste dalla presente legge si applicano alle condizioni e con le modalità indicate nella legge stessa, nel territorio in cui la minoranza è tradizionalmente presente. In tale territorio sono considerati inclusi i comuni o le frazioni di essi indicati in una tabella predisposta, su richiesta di almeno il 15 per cento dei cittadini iscritti nelle liste elettorali o su proposta di un terzo dei consiglieri dei comuni interessati, dal Comitato entro diciotto mesi dalla sua costituzione, ed approvata con decreto del Presidente della Repubblica» (4. člen zakona 38/2001).

Pri tem je treba upoštevati, da se velika večina področij, ki jih naseljujejo Slovenci, nahaja v ruralnih in goratih okoljih. Zdi se namreč, da so socio-ekonomski pogoji slovenske skupnosti v FJK bolj povezani z različnimi teritorialnimi razmerami, v katerih živi slovenska skupnost, in ne toliko z odnosi med večino in manjšino, razumljeni v etnično-nacionalnem smislu. Z izjemo dveh urbanih področij Trsta in Gorice Slovenci koncentrirano naseljujejo področje Krasa (ruralno področje v Tržaški pokrajini), področje Goriških brd (ruralno/gorato področje v Goriški pokrajini) in področje *Slavia Friulana* (gorato področje v Videmski pokrajini). Ker ta tri področja niso industrializirana, so ekonomske dejavnosti Slovencev, ki tam živijo, večinoma povezane s kmetijskim ali ekološko-turističnim sektorjem. Zaradi tega je valorizacija ozemeljskih virov neposredno povezana s potrebami manjšine.

Naravno okolje je najpomembnejši ekonomski vir na tem področju in njegovo izkoriščanje je bilo zelo omejeno zaradi političnih in administrativnih meja v času hladne vojne. Od osemdesetih in devetdesetih let dalje pa so evropski strukturni skladi s promoviranjem čezmejnega sodelovanja in regionalnega povezovanja izboljšali infrastrukturo na tem področju, kjer se nahaja slovenska manjšina, prav tako pa tudi njene gospodarske pogoje.

Glede na navedeno bi bilo pri nadaljnjem odločanju potrebno upoštevati naslednje:

- Poglobljanje poznavanja o socio-ekonomskih razmerah manjšin, ki živijo na tem področju. S tega vidika so priporočeni kvalitativni in kompleksni pristopi (in ne zgolj preprosto zbiranje statističnih podatkov).
- Izvajanje in financiranje programov, ki so specifično namenjeni uravnavanju naravnih virov in okolja.
- Ti programi morajo biti še posebej namenjeni odstranitvi administrativnih ovir, ki omejujejo čezmejno enotno upravljanje naravnih virov (na primer področja Goriških brd in Krasa).

3.2.1 Evropsko čezmejno sodelovanje in integracijske politike

Raziskava se je v okviru evropskih integracij in čezmejnega sodelovanja (CBC) usmerila v preučevanje vpliva Interreg programov. V primeru Interrega IIIA (programsko obdobje 2000-2006) je bila italijansko-slovenska meja določena tako po kopnem kot po morju; na italijanski strani vključuje Videmsko, Goriško in Tržaško pokrajino (področje FJK), pa tudi del Beneške pokrajine (področje Veneto); na slovenski strani pa Obalno-kraško in Goriško regijo, pa tudi Občino Kranjska Gora. Kopenska meja, ki je dolga 232 kilometrov, povezuje 24 italijanskih občin in 13 slovenskih; medtem ko morska meja povezuje Benetke s slovenskimi občinami, kjer živi Italijanska narodna skupnost. Omenjeni program je prvi tovrstni program, ki dejansko izhaja iz skupnega programskega dokumenta – tega so namreč napisali in sprejeli regionalni akterji in lokalni strokovnjaki z obeh strani meje –, pa tudi iz skupne upravljalvske komisije. Kljub temu obstaja nekaj dejavnikov, ki so slabili institucionalno sodelovanje. V Sloveniji je to izrazito centraliziran sistem, ki slabi učinkovitost procesov sodelovanja v regiji. V Italiji pa je politična atmosfera tako v tržaški občini kot v celotni pokrajini FJK (ki ji je v času začetka programa vladala desno-sredinska koalicija) narekovala posamezne nacionalistične razkole, ki so nasprotovali vsaki politiki, ki naj bi “pogojno” ogrožala notranji “mejni režim”. Še en pomemben omejujoči dejavnik za čezmejno sodelovanje v regiji pa je bil v tem, da Slovenci, tako kot državljani iz preostalih novih pristopnic v Evropsko unijo v tistem času, niso bili upravičeni do prostega pretoka

delovne sile – ta različen status dveh populacij v regiji je bil bržkone največja ovira dejanskemu regionalnemu povezovanju.

Program Interreg ni specifično namenjen slovenski manjšini, toda kljub temu so bila slovenska društva in podjetja med glavnimi koristniki in najaktivnejšimi akterji v pridobivanju čezmejnih sredstev. Z uporabo Interregovih programov so izboljšali ramere in možnosti manjšinske skupnosti do takšne mere, da so dosegli celo mobilizacijo same manjšine predvsem z izvajanjem kulturnih aktivnosti, posledično pa so okrepili tudi odnose s svojo “skupnostjo-dvojčico” na slovenski strani meje. Evropski skladi in programi so bili tako učinkoviti pri izboljšanju in povezanem upravljanju kulturnih in naravnih virov s tega področja.

Ugotovitve, ki jih je prinesla raziskava, so kljub temu pokazale na nekatere težave zasebnih akterjev in majhnih podjetnikov pri pridobivanju CBC skladov. Pobude so bile namreč v veliki meri prepuščene zasebnim podjetjem (na primer Euroservisu, zasebnemu podjetju, ki ponuja svetovanje pri pridobivanju in upravljanju CBC projektov). Nadalje ozemeljska opredelitev Interreg programov ne upošteva topografije obstoječih gospodarskih odnosov med obema stranema meje. Tako je bila pokrajina Pordenone v FJK šele pred kratkim vključena v območje Interreg programov, medtem ko je področje Maribora na slovenski strani iz njega še vedno izključeno. Po besedah trgovinske zbornice iz Trsta pa najintenzivnejše sodelovanje in gospodarska menjava med FJK in Slovenijo poteka ravno med omenjenima področjema, ki sta sicer izključena iz okolja, upravičenega do Interregovih sredstev.

Ne nazadnje bi prednostna načela CBC programov morala biti namenjena izboljševanju tudi socialnih potreb in ne zgolj gospodarskemu razvoju. V ta namen je bil v goriški občini predlagan zelo zanimiv projekt - postavitve čezmejne bolnišnice. Tako Gorica kot Nova Gorica namreč imata zelo majhni bolnišnici, ki se sicer nahajata ena ob drugi, a na obeh straneh meje. Ideja je bila ustanovitev ene velike bolnišnice, ki bi služila celotni regiji vzdolž meje (250.000 prebivalcev). Boj za odprtje bolnišnice je trajal skoraj 10 let, a povsem praktične težave, kot na primer usposabljanje osebja v obeh jezikih, so preprečile uspešno izpeljavo projekta. Po besedah lokalnih uradnikov pa je projekt propadel predvsem zaradi nasprotovanja desno-sredinske pokrajinske vlade FJK. Močna konkurenca med Univerzo v Vidmu in Univerzo v Trstu je bil še en od razlogov, ki so onemogočili postavitve skupne bolnišnice in odprtja tretjega znanstvenega centra.

Glede na navedeno bi bilo pri nadaljnjem odločanju potrebno upoštevati naslednje:

- Izboljšanje znanja o čezmejnih programih med pripadniki tako večinske kot manjšinske skupnosti.
- Prilagoditev programskega področja glede na obstoječe gospodarske odnose med italijanskimi in slovenskimi mejnimi območji.
- Prioritete v čezmejnih programih bi morale biti usmerjene v oblike sodelovanja, ki upoštevajo že obstoječe čezmejne mreže, s čimer bi spodbujali mobilizacijo manjšine, izvajanje kulturnih aktivnosti in posledično okrepili tudi odnose s “skupnostjo-dvojčico” na slovenski strani meje.
- Znanje o že obstoječih kulturnih in gospodarskih čezmejnih odnosih, ki so se krepili s pomočjo specifičnih raziskav in študij.

3.2.2 Čezmejna mobilnost

Okoli 5,000-7,000 Slovencev je “dnevnih migrantov”, ki delajo na italijanski strani meje, mnogi v Trstu, predvsem zaradi boljših osebnih dohodkov (ali, nasprotno, zaradi cenejše delovne sile za Italijane), pa tudi zaradi dostopnosti stanovanj in varstvenega sistema v tem vse starejšem mestu. Zaradi zamud v odprtju prostega pretoka oseb v Evropski uniji po razširitvi leta 2004 so trenutno samo Slovenci, ki živijo ob meji, upravičeni do dela v Italiji brez posebnih dovoljenj zaradi bilateralnega sporazuma o obmejnem gibanju delovne sile s tega področja iz leta 1955. Raziskava iz leta 1999 v FJK, ki je vključevala 2,400 prebivalcev te pokrajine, Koroško in slovensko obmejno področje, je pokazala, da so samo 3 % vprašanih Italijanov in 7 % Slovencev prečkali mejo zaradi zaposlitve na drugi strani (če bi upoštevali še velik del dnevnega migrantskega dela, ki je “neobdavčeno”, bi bilo dejansko število večje).

Obstoj meje med Slovenijo in Italijo tako predstavlja pomembno oviro tako pri socialnih kot tudi gospodarskih aktivnostih. Kljub vstopu Slovenije v Evropsko unijo je za večino Slovencev v Italiji to nedokončan proces, saj slovenskim delavcem ni omogočeno prosto prehajanje meja in bivanje. Poleg tega gospodarski akterji izpostavljajo strogo izvajanje mejnega režima med Slovenijo in Hrvaško (ki bo kmalu postala meja razširjenega schengenskega območja).

Posebej velja izpostaviti mejo med Sežano in Gorico, kjer obstaja več maloobmejnih prehodov (drugo- ali tretjerazrednih prehodov), ki so bili pred vstopom Slovenije v Evropsko unijo namenjeni samo ljudem ob meji, ki so bili deležni posebnih mejnih prepustnic (*lasciapassare*). Možnost prehajanja meje se je nato povečala, vendar je še vedno omejena s posebnimi urniki.

Glede na navedeno bi bilo pri nadaljnjem odločanju potrebno upoštevati naslednje:

- Odločitve, ki odobravajo prosti pretok ljudi preko nacionalnih meja, bi morale biti ključne v izboljševanju socialnih pogojev na omenjenem področju, medtem ko bi morale biti politične in administrativne ovire prostega pretoka ljudi ukinjene.
- V primeru slovenske manjšine je potrebno upoštevati, da se njihove izražene pripadnosti nanašajo na celotno področje bivše Jugoslavije in še posebej Hrvaške, zato bi morale biti prehajanje meje vzajemno omogočeno tudi vzdolž meje med Slovenijo in Hrvaško.
- Takojšnje ukrepanje je potrebno za izboljšanje čezmejne mobilnosti med Gorico in Sežano.

3.3 Izobraževalne in kulturne potrebe

Izobraževalni in šolski sistem sta odločilna dejavnika za izboljšanje priložnosti in socialnih pogojev manjšine. Trenutni izobraževalni sistem je organiziran po načelu zelo togega ločenega modela, ki vzdržuje vzporeden soobstoj popolnoma italijanskih in popolnoma slovenskih institucij. Slovenske šole v Goriški in Tržaški pokrajini tako niso dvojezične, ampak “ločene” šole. Slovenščina je v slovenskih šolah trenutno jezik poučevanja pri vseh predmetih, medtem ko je italijanščina izbirni tuji jezik. To velja tudi za italijansko srednje šolstvo, kjer je slovenščina izbirni predmet. Z drugimi besedami, takšen šolski sistem ne zagotavlja dvojezične sposobnosti v obeh jezikih niti za Slovence niti za Italijane in je rezultat sistema iz obdobja pred drugo svetovno vojno, kakršnega je kasneje vzpostavil

Londonski memorandum leta 1954 in ki ohranja jasno kulturno razdelitev med obema jezikovnima skupnostima.

Opisani sistem je bil implicitno ratificiran z zakonom 38 iz leta 2001. V popolnem nasprotju s slovensko Primorsko, kjer je vsak prebivalec dvojezičnega območja deležen izobraževanja v obeh jezikih, da bi se s tem zagotovilo enako državljsko participacijo tudi manjšini, trenutna italijanska zakonodaja ne predpostavlja vzajemne določbe, ki bi predpisovala predmete slovenskega jezika in kulture v italijanskih šolah. Posledično je znanje o slovenski skupnosti in njeni zgodovini v FJK v splošnem ostalo omejeno zgolj na pripadnike skupnosti. Poleg tega obstajajo slovenske šole samo v Tržaški in Goriški pokrajini. Edina izjema je povsem dvojezična osnovna šola v kraju San Pietro al Natisone/Špeter v Videmski pokrajini, kjer so zakonsko spremenili zasebno institucijo v javno državno financirano šolo (12. člen zakona 38/2001). Sicer pa trenutno ne obstajajo nikakršni načrti za odprtje novih slovenskih šol v Videmski pokrajini ali za razširitev omenjenega dvojezičnega izobraževalnega modela iz Špetra tudi na druga področja.

V Videmski pokrajini 12. člen zakona 38/2001 določa, da v otroških vrtcih izobraževalni program mora vključevati «teme, povezane z lokalnimi tradicijami, zgodovino, jezikom in kulturo, ki so lahko poučevane tudi v slovenskem jeziku», vendar pa omenjeni zakon ne vsebuje nobene obvezujoče določbe za dvojezične dejavnosti. Še več, zakon predvideva, da morajo biti te aktivnosti zagotovljene brez dodatnih stroškov za državo.² V obveznem šolstvu je slovenski jezik določen samo kot drugi jezik (12. (2) člen zakona 38/2001).³ V praksi to pomeni, da se mora dijak, ki bi po osnovni šoli želel nadaljevati izobraževanje v slovenskem jeziku, preseliti iz Videmske pokrajine v Goriško ali Tržaško pokrajino in tam obiskovati ločene slovenske šole. In ker v FJK ni univerze, ki bi nudila poučevanje osnovnih predmetov v slovenščini, se mnogo Slovencev odloči za Univerzo v Ljubljani.

Čeprav so zahteve po dvojezičnosti splošno izražene znotraj celotne slovenske skupnosti, je ideja o “dvojezični identiteti” predmet tudi notranjih sporov med samimi Slovenci. Res je namreč, da se vsi strinjajo o nujnosti doslednega dvojezičnega krajevnega označevanja, dvojezičnih osebnih dokumentov in uporabi slovenščine v javnih uradih, toda nestrinjanje ostaja glede izvajanja resničnega dvojezičnega režima v šolskem sistemu. Ločene šole naj bi bile namreč po mnenju nekaterih funkcionalne za vzdrževanje dvojezičnih sposobnosti slovenske manjšine, zaradi česar dvojezičnim šolam nasprotuje večina konzervativnih struj v skupnosti. Nasprotno je v Furlaniji dvojezična šola posledica samoorganiziranosti slovenske skupnosti. Zaradi nasilne nacionalizacije, ki so ji bili Slovenci na tem področju izpostavljeni, in zaradi kulturnega nasprotovanja javni rabi lokalnega slovenskega narečja, je dvojezični model očitno omogočil boljšo integracijo, saj v nasprotju z ločenimi šolami tak model privlači tudi italijanske starše, da vpisujejo svoje otroke v šolo v Špetru in izkusijo možnost izobraževanja v dveh jezikih.

² «Nelle scuole materne site nei comuni della provincia di Udine compresi nella tabella di cui all'articolo 4, la programmazione educativa comprenderà anche argomenti relativi alle tradizioni, alla lingua ed alla cultura locali da svolgere anche in lingua slovena, senza nuovi o maggiori oneri a carico del bilancio dello Stato».

³ «Negli istituti di istruzione obbligatoria siti nei comuni di cui al comma 1 l'insegnamento della lingua slovena, della storia e delle tradizioni culturali e linguistiche locali è compreso nell'orario curricolare obbligatorio determinato dagli stessi istituti nell'esercizio dell'autonomia organizzativa e didattica di cui all'articolo 21, commi 8 e 9, della legge 15 marzo 1997, n. 59».

Priporočila na področju izobraževanja in kulturnih potreb bi morala upoštevati stalno spreminjanje slovenskih in italijanskih skupnosti v FJK in spremenljive percepcije identitetnih razdelitev.

Glede na navedeno bi bilo pri nadaljnjem odločanju potrebno upoštevati naslednje:

- Dvojezični izobraževalni modeli bi morali biti vpeljani in izpopolnjeni do take mere, da spodbujajo integracijske procese.
- Spodbujanje študij, ki bi poglobile znanje o izobraževalnih možnostih in preprekah, s katerimi se srečujejo pripadniki slovenske skupnosti.

4. Sklepne misli

Eden od glavnih raziskovalnih vprašanj v projektu EUOREG se je nanašal na vplive evropskih integracij na manjšinske mobilizacijske procese in na odnose med večinsko in manjšinsko skupnostjo v zadnjih dveh desetletjih. V primeru italijansko-slovenske mejne regije je težko oceniti vpliv evropskih integracij kot samostojnega dejavnika vpliva na razmere, v katerih živi manjšina. V nasprotju z drugimi srednje- in vzhodnoevropskimi državami v Sloveniji "načelo pogojenosti" in izvajanje evropskega *acquis* na področju manjšinskih zadev nista imela pomembne vloge predvsem zaradi dejstva, da je bil zakonski okvir varstva manjšin, ki ga je Slovenija podedovala od bivše Jugoslavije, izredno napreden. Tako je bila pravzaprav Italija tista, ki je morala leta 2001 nadgraditi svoj zakonski okvir varovanja manjšinskih pravic za slovensko skupnost. Spremembe v interesih manjšine so se pojavile v devetdesetih letih, ko je prišlo do njene očitnejše mobilizacije, tako da je ta manj povezana z evropskim integracijskimi procesi. Tako so bili razpad bivše Jugoslavije in spremenjene razmere na področju nacionalnih meja veliko pomembnejši za samo manjšinsko skupnost.

Kot že rečeno, izboljšanje odnosov med večino in manjšino ne sovпада nujno z izboljšanjem ekonomskih razmer in blaginje manjšine. Slovenska manjšina v Italiji (ali vsaj njena večina) je bila v bivši Jugoslaviji deležna velike ekonomske podpore in neodvisna Slovenija te vloge ni prevzela. Razpad Jugoslavije je tako dojet kot najpomembnejša prelomna točka z vidika sprememb v priložnostih in omejitvah manjšinske skupnosti. Kljub temu pa so od devetdesetih let naprej evropski integracijski procesi igrali pomembno vlogo pri ponujanju nekonvencionalne postnacionalne identitete tistim članom skupnosti, ki se ne identificirajo z utrjenimi nacionalnimi pripadnostmi.